

*Саніах.метова Ч.О.,
завідувач кафедри підприємницького та
комерційного права Одеської національної
юридичної академії, доктор юридичних
наук, професор*

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ДОГОВОРІВ

Поняття підприємницького договору зустрічається в проекті Цивільного кодексу України. Зокрема, він згадується в п.2 ст.55 проекту. Але законодавчого (легального) визначення проект нового Цивільного кодексу України не містить.

Оскільки підприємницький договір розглядається проектом Цивільного кодексу України як різновид цивільного договору, то на нього поширюються загальні правила, установлені для останнього. Зокрема, на нього поширюються загальні положення про договори розділу 2 книги п'ятої Проекту Цивільного кодексу (статті 658-685). Крім того, проект передбачає специфіку деяких договорів у сфері підприємництва (наприклад, ст.665 “Публічний договір”, ст. 666 “Договір про приєднання”, ст. 667 “Попередній договір”).

Відсутність законодавчого визначення поняття “підприємницький договір” викликає його неоднозначне визначення і тлумачення в науковій літературі.

Так, господарським (підприємницьким) вважається такий цивільно-правовий договір, в якому обома сторонами або хоч би однією з них є юридичні чи фізичні особи – підприємці і за яким передаються товари, виконуються роботи або надаються послуги з метою здійснення підприємницької діяльності або для інших цілей, не пов'язаних з особистим (сімейним, домашнім) споживанням [1].

На думку В.С.Щербини, господарський договір – це майнова угода господарюючого суб'єкта з контрагентом, яка встановлює (змінює, припиняє) зобов'язання сторін у сфері господарської і комерційної діяльності, при виробництві і реалізації продукції, виконанні робіт, наданні послуг [2].

Договір у сфері підприємництва (підприємницький договір) також визначається як укладена на відплатній основі з метою здійснення підприємницької діяльності угода, сторони (або одна із сторін) якої виступають в якості суб'єктів підприємництва [3].

Аналіз особливостей, характерних рис і поняття господарського (підприємницького) договору дозволяє дійти висновку, що він є різновидом цивільно-правового договору, підкоряється загальним правилам цивільного законодавства, а також положенням спеціальних норм, що регулюють ті або інші відносини в сфері підприємницької (господарської) діяльності [4].

Підприємницькі договори, взяті в цілому, являють собою єдину систему, окремі частини якої тісно пов'язані між собою і взаємодіють. Для системи підприємницьких договорів як єдиної системи характерна як внутрішня єдність, так і диференціація.

Наукову класифікацію підприємницьких договорів можна проводити за різними ознаками (критеріями) у залежності від цілей, що при цьому ставляться. Класифікація договорів має сприяти глибокому з'ясуванню їхньої природи й змісту, виявленню властивих їм спільних рис і особливостей, подальшому удосконалюванню законодавства про договори.

Певні види договорів у сфері торгового обороту виділялися ще дореволюційними юристами. Так, Г.Ф.Шершеневич підрозділяв торгові угоди на наступні види: про посередництво в обігу товарів, в обігу фондів, в обігу праці, а також сприянні посередництву [5].

У цілому, до підприємницьких договорів застосовна традиційна систематизація (групування) цивільно-правових договорів, що, як відомо, здійснюється, зокрема, за ознаками:

наявності або відсутності в договорі зустрічного задоволення (договори оплатні та безоплатні), за розподілом прав і обов'язків між сторонами (односторонні і двосторонні), за моментом у часі, коли договір вважається укладеним (реальні і консенсуальні) тощо.

У сучасній навчальній літературі зустрічаються і нові критерії класифікації договорів у сфері підприємництва.

Так, за суб'єкним складом сторін виділяються договори, усі сторони яких є підприємцями, і в яких однією із сторін виступає підприємець [6].

До договорів, що укладається між підприємцями, відносяться договори: постачання товарів із підприємницькими цілями, контрактації, комерційної концесії, фінансової оренди (лізингу), страхування підприємницьких ризиків, а також договір простого товариства, укладений для підприємницької діяльності. Договорами, у яких одна сторона виступає в якості підприємця, є договори побутового підряду, роздрібної купівлі-продажу, прокату, договір банківського вкладу і банківського рахунку, кредитний договір, договір енергопостачання тощо.

Труднощі в класифікації деяких договорів і віднесення їх до тієї або іншої групи обумовлені також і наявністю в них елементів різних договорів (змішані договори). Такими, зокрема, є договори транспортної експедиції, оренди майна з його викупом, на виконання аудиторських робіт, франчайзинга тощо.

Поклавши в основу класифікації правовий наслідок (мету) договорів, В.В.Луць виділяє такі групи цивільно-правових договорів, що застосовуються в підприємницькій діяльності:

договори про передачу майна у власність, повне господарське ведення або оперативне управління (купівля-продаж, поставка, контрактація, міна (бартер), дарування, постачання енергетичних ресурсів тощо);

договори про передачу майна у тимчасове користування (майновий найом, оренда, лізинг, прокат тощо);

договори про виконання робіт (підряд, будівельний підряд, на виконання проектних і пошукових робіт, на проведення аудиту тощо);

договори про надання послуг (транспортні договори, доручення, комісія, зберігання, консигнація, кредитний договір, факторинг, страхування підприємницьких ризиків тощо);

договори на передачу результатів інтелектуальної діяльності (ліцензійні договори, договори на передачу науково-технічної продукції, франчайзинг тощо);

договори про спільну діяльність (установчий договір, угоди про науково-технічне співробітництво тощо) [7].

До першої групи відносяться договори про передачу майна у власність або підприємницькі договори, спрямовані на реалізацію (продаж) товарів.

Найбільш поширеною договірною моделлю, що опосередковує реалізацію (продаж) товарів у підприємницькій діяльності України і зарубіжних країн, є договір купівлі-продажу. Він виступає родовим поняттям стосовно ряду інших договорів (окремих видів купівлі-продажу, суть яких - в тому, що одна сторона (продавець) зобов'язується передати у власність іншої сторони (покупця) товари, а остання - прийняти ці товари і сплатити за них певну суму грошей (ціну товару).

До числа окремих видів договору купівлі-продажу, що використовуються у підприємницькій діяльності, відносяться: договір поставки товарів, договір поставки для державних потреб, договір контрактації, договір енергопостачання, договір продажу підприємства. До числа договорів у сфері підприємництва слід також віднести договір роздрібної купівлі-продажу, за якому одна із сторін виступає в якості підприємця й одержує підприємницький прибуток (прибуток) від продажу товарів споживачам.

Підприємницькі договори з реалізації товарів мають винятково важливе значення для підприємницького обігу, тому що розвинута цивілізована торгова діяльність - основа повноцінного підприємництва.

У другу групу включаються підприємницькі договори про передачу майна в користування. Широко застосовується в підприємницькій діяльності група орендних договорів. З одного боку, надання майна в тимчасове володіння і користування дозволяє арендодавцю одержати підприємницький прибуток (прибуток). З іншого боку, для ефективного здійснення підприємцями своєї діяльності в ряді випадків економічно більш вигідно не придбати майно у власність, а одержати його в оренду і використовувати для своєї діяльності. Реалізація подібного роду підприємницьких відносин можлива за допомогою використання певних різновидів договору оренди. Найбільш типовими для підприємницької діяльності є договір оперативної оренди і договір фінансової оренди (лізингу).

До третьої групи відносяться підприємницькі договори, спрямовані на виконання робіт.

У підприємницькій діяльності велике поширення одержали договори підрядного типу, суть яких - в тому, що підрядчик зобов'язується за завданням замовника виконати певну роботу і здати її результат замовнику, а останній - прийняти результат роботи й оплатити її.

Підрядні роботи в підприємницькій діяльності полягають у виготовленні, переробці (обробці) товару, тобто виробничій діяльності.

У четверту групу включаються підприємницькі договори, спрямовані на надання послуг.

Надання послуг необхідно в підприємницькому обороті. У зв'язку з цим значне число договірних зобов'язань у підприємств пов'язані з наданням послуг, у яких можуть приймати участь як самі підприємці, так і особи, що до них не відносяться. На відміну від роботи послуги не одержують упредметненого виразу, відмінного від самої діяльності, у якій вони виконані. Законодавство передбачає можливість надання різних видів послуг у рамках наступних договорів: доручення, комісії, перевезення, експедирування, страхування, довірчого управління майном, зберігання тощо.

П'ята група - договори на передачу результатів інтелектуальної діяльності.

До їхнього числа відносяться ліцензійні договори, договори на передачу науково-технічної продукції і договір франчайзинга.

Шосту групу складають договори про спільну діяльність.

До складу цієї групи договорів включають і установчий договір, що слід визнати не точним.

Установчий договір слід відрізнити від договору про сумісну діяльність. Основна відмінність установчого договору від договору про сумісну діяльність полягає в тому, що спільні дії засновників здійснюються саме з метою створення нової юридичної особи, у діяльності якої вони потім і беруть участь. Установчий договір визначає не тільки спільні дії засновників, але і правове становище створеного засновниками суб'єкта підприємницької діяльності, будучи одним або єдиним установчим документом. У результаті ж укладення договору про сумісну діяльність його учасники утворюють об'єднання осіб, що не набуває статусу юридичної особи як нового, самостійного суб'єкта права, тобто сумісна діяльність здійснюється без створення для цієї мети юридичної особи. На відміну від договору про сумісну діяльність, де виникають відносини спільної часткової власності учасників на створене або придбане ними майно (включаючи отримані прибутки), внаслідок укладення установчого договору таких відносин не виникає, тому що власником майна стає створена засновниками юридична особа.

Враховуючи вищевказану специфіку установчого договору, вважаємо необхідним виділяти установчий договір в окрему групу підприємницьких договорів, відокремлену від договорів про сумісну діяльність.

Легальне визначення в новому Цивільному кодексі України підприємницьких договорів та більш чітка їх класифікація буде сприяти більш ефективному їх застосуванню у практиці.

Література

1. *Зобов'язальне право: теорія і практика.* – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С.28.
2. *Щербина В.С. Господарське право України: Навч. посібник.* – 2-е вид. – К.: Юрінком Інтер, 2001.– С.150 – 151.
3. *Предпринимательское право: Учебник / Под ред. Е.П.Губина, П.Г.Лахно.* – М.: Юристъ, 2001. – С. 355.
4. *Харитонов Е.О., Саниахметова Н.А. Гражданское право: Учебное пособие.* – К.: А.С.К., 2001. – С. 327-328.
5. *Шершеневич Г.Ф. Учебник торгового права.* – М., 1994. – С. 50.
6. *Предпринимательское право.* – М.: Юристъ, 2001. – С. 368.
7. *Луць В.В. Контракти в підприємницькій діяльності.* – Київ: Юрінком Інтер, 1999. – С. 39–40.

*Коссак В.М.,
завідувач кафедри цивільного права і
процесу Львівського національного
університету ім. Івана Франка,
доктор юридичних наук, професор*

СПВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ “РОЗІРВАННЯ” ТА “ПРИПИНЕННЯ” ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ’ЯЗАНЬ

Нередбачені в договорі умови є обов’язкові для виконання сторонами. Водночас можуть виникати ситуації, коли в зміст договору (контракту) необхідно внести зміни. Цивільний кодекс України (ст.16) забороняє односторонню зміну умов договору, за винятком випадків, передбачених законодавчими актами. Зміна договору стосується будь-якої умови, з якої сторони досягли домовленості і включили в зміст договору. Такими умовами є ті, що вимагаються законом для договорів даного виду і умови, які включені в зміст договору з ініціативи однієї із сторін за погодженням з іншою. Вимога щодо взаємної згоди сторін є обов’язковою для зміни умов договору (контракту). В окремих випадках договір може бути змінений незалежно від волі однієї, а інколи і обох сторін. Зокрема, якщо йдеться про підприємницькі договори, які укладені на обов’язковому для контрагентів державному замовленні (плановому завданні).

Порядок внесення змін може бути визначений і самим договором, укладеним між сторонами. Це може стосуватися розрахунків, строків виконання тощо. В такому разі в змісті договору повинні бути передбачені обставини, при настанні яких змінюються конкретні умови договору, а також процедура зміни.

Передбачену в договорі процедуру слід трактувати як внесення змін за згодою сторін. При цьому слід враховувати, що зміна умов договору повинна здійснюватися в тій самій формі, в якій був укладений договір, якщо із законодавчого акта, договору або звичаїв ділового обороту не випливає інше.

Договір може бути розірваний в суді, господарському суді, третейському суді на вимогу однієї із сторін. При цьому розірвання розглядається як дострокове припинення договірних зобов’язань. Оскільки одностороння відмова від виконання зобов’язання не допускається, розірвання договору може здійснюватися лише з підстав, передбачених законом або договором.